

BAŞBAKANLIK ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDE II. ABDULHAMİD VE ARAP YARIMADASI: 1876-1909

Sultan Abdulhamid II. and Arabian Peninsula, According to Archive Documents (1876-1909)

Süheyl SAPAN*

Özet

Tebliğde Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinden hareketle Sultan II. Abdulhamid'in Arabistan Yarımadası'nda bulunan Osmanlı yönetimi ve Arabistan'daki halklarla olan ilişkileri ele alınacaktır. O dönemde Arap Yarımadası'nda bulunan ve doğrudan Osmanlı yönetimine bağlı üç vilayet bulunuyordu: Hicaz, Yemen ve Basra'ya bağlı Ahsa (veya Osmanlı deyiimiyle Necid) bölgesi. Her üç bölgede de bir taraftan yabancıların Osmanlıya karşı halkı galeyana getirmesi için bölgeye silah sevk ediyor, diğer taraftan Osmanlı yönetimini kötülemek için bildiri dağıtıyordu. Ayrıca oraya ilmi bahanelerle giden yabancı gezginler faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bütün bunlara rağmen bu dönemde ilişkilerin iyi olduğu söylenebilir.

Buna karşı Sultan II. Abdulhamid'in İslamcılık esasına dayanan bölgedeki politikası ise üç temel üzerinde inşa edilmişti:

1. Kabile şeyhleri ve nüfuz sahiplerini nişan ile taltif etmek, maaş bağlamak, kendilerine çeşitli münasebetlerle hediye göndermek ve çocuklarını Aşiret mektebine almak.
2. Bölgenin kalkındırılması ve iletişimin daha sağlıklı bir şekilde sağlanması için Hicaz demiryollarını döşemek.
3. Bölgeye gönderilen idarecilerin Arapça ve bölgenin örf-adetlerini bilme şartını koymak ve kabile efradına dini bilgileri öğretmek. Bunlara ek olarak bölgedeki nüfuz sahibi şeyhlerle iletişimin doğrudan sağlanması için temsilcilerinin İstanbul'a davet edilmeleri ve ağırlanmaları sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Arap Yarımadası, Hicaz, Necid, Ahsa

Abstract

In this study we will discuss, administration of Sultan II. Abdulhamid in Arabian Peninsula and his relationship with the people in Arabia, according to archive documents. In that period, there were three provinces under Ottoman rule: Hijaz, Yemen and Asha connected to Basra (Ottoman called it; Necid). In three provinces, foreigners had weapons delivery to arouse the people against the

* Prof. Dr., Kral Suud Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl. Riyad-SUUDI ARABİSTAN

Ottoman, on the other hand they were handing out flyers to discredit Ottoman. Besides, travelers who went there for scientific studies, worked on separatist activities. Despite all this, we can say that there were good relations between the Ottoman State and Arabian People.

The Sultan II. Abdulhamid's policy, which is based on Islamism, in the region was built on three pillars.

1. He pleased tribal sheiks and influential people with medals, he paid them a salary, he gave the gift to them and he took their children to tribal school.

2. He made Hijaz rail link to development of the region and to ensure better communication.

3. He stipulated that administrators, who were sent to the region, should know Arabic, they should know the culture of the region and they should teach religious knowledge to tribal people. In addition to be able to communicate with influential sheiks, their representatives were invited to İstanbul.

Key Words: Abdülhümit II, Arap Peninsula, Hidjaz, Nejid, Ahsa

Giriş

II Abdulhamid, Osmanlı devletinin en sıkıntılı dönemlerinden birinde tahta geçmiştir. 33 yıl (1876-1909) kesintisiz devam eden devlet yönetiminde başarılı olduğu hakkında tarih kaynaklarında yeterli bilgiler olmasına rağmen, her gün bu Osmanlı sultanı hakkında daha yeni bilgiler ortaya çıkmaktadır. Devlet siyasetinde çok yönlü meziyetleri olan II. Abdulhamid'in büyük bir deha olduğunda tarihçiler hemfikirdir. Yönetimi zamanında kendisini tenkit edenlerden bazıları, daha sonra tahttan indirilip devlet yönetiminden uzaklaştırılan II. Abdulhamid'in yerine, Osmanlı devletini dar politikalarla idare etmeye çalışan İttihad ve Terakki yönetiminin ilk yıllarını yaşayınca bu Sultan'a zulmettiklerini Filozof Rıza Tevfik bir dörtlüğünde belirtmiştir¹.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sorunlarına ek olarak, gerek Arap yarımadasında gerekse Körfez'de batılı birçok devlet, bu bölgelerin Osmanlılardan ayrılması için etkin faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gâh Arabistan'daki kabilelere silah dağıtan bu ülkeler, bölgedeki çeşitli yerleşim merkezlerinde Osmanlı yönetimine karşı kışkırtma faaliyetlerinden geri durmamışlardır. Bunlara ek olarak da Arabistan'ın çeşitli bölgelerine gezginler göndermiş, casusluk ve birçok çeşitli faaliyetlerde bulunan bu

¹Divane sen değil, meğer bizmişiz! / Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz! Sâde deli değil, edepsizmişiz! / Tükürdük atalar kiblegâhına (bk. Adem Çevik, *II. Abdülhamid'de Yanılanlar*, Ufuk kitapları, 2006), s. ?

gezginler, ülkelerine bu bölgeler hakkında detaylı bilgiler ihtiva eden raporlar göndermişlerdir. Ancak II. Abdulhamid Osmanlı devletinin başında bulunduğu süre içerisinde bu tür faaliyetlerin etkisi kısıtlı kalmıştır. Bunun nedeni de yabancı ülkelerin faaliyetlerine karşı sürekli teyakkuzda bulunan bu Osmanlı Sultanı, yönetiminin simgesi haline getirdiği İslam Birliği politikasıyla, genel olarak Osmanlı toplumunu ve özel olarak da Arap toplumlarını, bir baba şefkatiyle bağrına basmış ve Osmanlı devleti içerisinde yaşamalarını devam ettirmiştir. Yönetimi esnasında Müslüman Araplardan, Halepli yazar Abdurrahman Kevâkibî haricinde kendisine karşı koyan ve yönetimini benimsemeyen sivri dilli başka bir Arap yazardan bahsetmek zordur. Hatta Kevâkibî de, iddia ettiği gibi hilafet postuna oturan zatın Arap olmamasından dolayı değil de bazı şahsi-ailevî meselelerden dolayı bu yönetime karşı gelmiştir.

1. Arap Yarımadasında II. Abdulhamid'in İslamcılık Politikası

II. Abdulhamid'in yukarıda anlatıldığı gibi başarısında en önemli etken, takip ettiği İslamcılık politikasıdır. Bu politikasını da üç vasıta ile pekiştirmiştir:

1.1. Aşiret Mektebi². İstanbul'da kurulan bu mektep, gerek Arap aleminde gerekse Arap yarımadasında yaşayan bedevi kabile şeyhlerinin çocuklarının eğitim ve öğrenimlerini sağlamak için kurulmuştur³. Daha sonra kabile şeyhi olacak bu çocukların, hem Türkçe öğrenmelerini, hem eğitim ve öğretimden gereği gibi yararlanmalarını ve hem de devlet mekanizmasının nasıl çalıştığını görmeleri için, kabile şeyhlerini bu amaca teşvik etmiştir ve gerekli alt yapıyı hazırlatmıştır. II. Abdulhamid'in bundan amacı ise Arap kabilelerinin devlete olan bağlılığının sağlanmasıdır. İleride olabilecek muhtemel kabile isyanını önlemekle beraber, batılı ülkelerin Arap yarımadasındaki politikalarını da boşa çıkarmaktır ki bu politikasında büyük ölçüde başarılı olduğu görülebilir. Ancak Aşiret mektebinin çeşitli sorunlardan dolayı 1907 yılında kapatılması, bundan gereği gibi yararlanma imkânı vermemiştir.

1.2. İrşat ve Vaaz Okulu. Gene İstanbul'da kurulan bu Okulun amacı, II. Abdulhamid'in benimsediği İslamcılık Politikasını tüm İslam alemine,

² Aşiret Mektepleri için bkz. Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", *Türk Kültürü Araştırmaları XV/1-2*, Ankara 1976'dan ayrı basım, s. 253-268, Genel olarak Abdülhamid devri eğitim sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1988

³ Hicaz'daki bazı kabile şeyhlerinin bu okula yapılan kayıtları için bkz. *BOA.Y.PRK.BŞK.28/63*

hatta Osmanlı yönetimine bağlı olmayan ve batılı ülkelerin sömürgesi olan Endonezya, Hindistan ve hatta Güney Afrika gibi uzak ülkelere yaymak ve burada yaşayan Müslümanların, manevi açıdan İslam hilafetine bağlılığını sağlamak olmuştur. Bunda da büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. İşte bunun bir sonucu olarak, (1309/1892 de) Mekke alimlerinden 51 mühürlü maruzatta, Kazan memleketinde Rusların istilasına maruz kalan Müslümanlara gerekli maddi ve manevi yardımın sağlanması talep edilmiştir⁴. Yani II. Abdulhamid'in bu İslamcılık politikasından ve dünyadaki Müslümanlarla iletişimde olduğundan dolayı, Kazan'daki Müslümanların problemlerine de çözüm araması istenmiştir. İşte halifenin bu politikasından dolayı da İstanbul İslam'ın merkezi olmuştur. Yine bunun bir sonucu olarak şöyle bir iddia ortaya atıyorum: Ziyet eşyaları ve altınlarını satarak Kurtuluş savaşında Türkiye'ye maddi yardımda bulunan Hindistan Müslümanlarının bu tavrı, II. Abdulhamid'in takip ettiği İslamcılık politikasının bir sonucu olduğu kanaatindeyim.

1.3. Hicaz Demiryolları İnşaatı. Şam'dan Medine'ye uzanan 1320 kilometrelik sahrayı kat eden bu demiryolu inşaatı, her ne kadar -genel olarak- Müslümanların bağışları ile neşv ü nema bulmuşsa da, II. Abdulhamid gibi İslamcılık politikasını benimseyen bir Osmanlı devlet yöneticisi olmasaydı, 8 yıl gibi uzun seneler süren böyle bir projenin hayata geçirilmesi imkânsızdı. Bu amacın gerçekleşmesi için devletin tüm imkânlarını seferber ettiği gibi, kendi cebinden büyük bağışlarda bulunmuş, devlet memurlarının maaşlarından kesintiler yapmış, proje adına devletin tüm resmi işlemlerinde kullanılan belgelere pullar basılmış, devletin tahsil ettiği bazı vergiler projeye aktarılmış ve yine projeye bağışta bulunanlara Madalya ve Osmanlı nişanını verilmesini kararlaştırmıştır⁵. İngiltere gibi batılı ülkelerin, bu projeyi akamete uğratmaları için yürüttükleri tüm yıkıcı faaliyetlere rağmen, bu proje başarıyla tamamlanmıştır. Ayrıca Şam ile Medine arasında develerini nakliyatta kullanan Arap kabilelerine, projeye karşı çıkmamaları için kendilerini ikna etmiş ve bu projeden dolayı zarar görmeyeceklerini garanti altına almıştır.

İşte görüldüğü gibi II. Abdulhamid'in bu verimli politikasından dolayı Arap yarımadasının bazı bölgelerinde bulunan (Hicaz, Yemen, Kasım ve Ahsa) ve Osmanlı bağlı bir nevi yerel yönetimler, bu dönemde Osmanlı yönetiminde bağlılığını sürdürmüştür. Hatta II. Abdulhamid döneminden sonra adı geçen bölgeleri kendi yönetimine alan ve daha sonra Kral olan

⁴ BOA.Y.PRK.MŞ.4/11

⁵ Bir örnek olarak Hindistan Müslümanlarından Hicaz demiryollarına bağışta bulunan bir kaç kişi için bkz: BOA.İ.TAL.1326.Ra.82

Abdulaziz b. Suud, İslam hilafeti merkezi olması hasebiyle İstanbul'a bağlılığını bir kaç Arapça mektupla belirtmiş ve Hilafet hakkının bölgede korunması için elinden geleni yapacağını bildirmiştir⁶.

Hicaz bölgesinin kalkınması ve sağlıklı iletişimin kurulması için, Hicaz demiryolları hattının önemiyle beraber, etrafta cirit atan İngilizlerin Osmanlıya karşı genellikle bölgede ve özellikle Arap kabileleri nezdinde yürüttüğü politikalara karşı, II. Abdulhamid tarafından gerekli önlemler alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki şu belge⁷, konunun anlaşılması için önemli sayılabilir. 17 C. evvel 1324/8 Ağustos 1906 tarihinde Dubai'de gezinmekte olan ve aslen Ahsa bölgesinden olup Beni Halid kabilesine mensup olan Mübarek b. Hamed ul-Ukaylı el-Ahsaî, sokakta dağıtılan bir bildiriye ele aldığı anda, bu bildiriye önce okumuş, üzerine gerekli tenkitleri yazdıktan sonra bağlılığıyla iftihar ettiği İslam halifesine, İngilizlerin bölgede ne tür faaliyetlerde bulduklarını haber vermek için göndermiştir. Lord Curzon (İngiltere sömürgesi genel hakimi ve daha sonra 1919-1925 İngiltere Dışişleri Bakanı, George Nathaniel Curzon) tarafından hazırlanan bu bildiri, fasih bir Arapça ile yazılmış ve dağıtılmıştır. Muhtevası ise Körfez bölgesindeki Arapları Osmanlı yönetimine karşı kıskırtmak için, Osmanlıları en kötü sözlerle anmak olmuştur⁸. Esasen 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin körfez politikası genel olarak, körfez bölgesinde etkili konuma sahip olan İngiltere ile karşı karşıya gelmemek şeklinde özetlenebilir. Ancak bu politikanın diğer bir odak noktası da İngiltere'nin nüfuzunu bölge üzerinde arttırmasına engel olmak şeklinde olduğu hissedilmektedir⁹. Gerçekten İngilizlerin bölgeye yerleşmesi ile Osmanlı hakimiyeti, Bahreyn'de ve körfezin birçok bölgesinde yok denecek seviyeydi. Bu nedenle bölge ile yakın temas sağlamak ve Osmanlı hakimiyetini güçlendirmek amacıyla Bağdat ve Basra körfezine ulaşmayı temin edecek bir demiryolu inşa projesi, Almanlarla işbirliği halinde hazırlandı. Osmanlı Devleti bu projeye İngilizleri yaklaştırmak niyetinde değildi¹⁰.

⁶ BOA.DH.MKT.2631-2/96

⁷ BOA. HR.SYS.93/37

⁸ الدعوة إلى الوحدة الإسلامية في خطاب مبارك بن حمد العقبلي بالأرشيف العثماني/سهيل صابان. - عالم المخطوطات والوثائق - مج 11، 2 (رجب - ذو الحجة 1427 هـ/أغسطس - ديسمبر 2006م). ص 482-492

⁹ Oktay Kızılkaya, "XIX. Yüzyılın Sonu XX. Yüzyılın Başlarında Basra Körfezi'nde Uluslar arası Hakimiyet Mücadelesi", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/7, Summer 2013 Ankara, s. 296

¹⁰ Oktay Kızılkaya, a.g.m. s., 297

Bunun gibi Arabistan'da yaşayan Fas alimleri adına, II. Abdulhamid'in Hıristiyanlara Müslüman malını verdiği ve Hicaz demiryollarını açmaya teşebbüs ettiğinden dolayı Cenâb-ı Allah'a yalan söylemiş olduğundan, düşürülmesi gerektiğini iddia eden bildiri de Arabistan'da dağıtılmıştır¹¹. Bu bildirinin de yine İngilizler tarafından dağıtılmış olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Aslında bu iki bildiri hamiyet sahibi zatlar tarafından görüldüğü ve İstanbul'a gönderildiği için, muhtevastından haberdar olabildik. Bunun gibi İstanbul'a ulaşmayan ve bölgede batılilar tarafından Arap ahaliye dağıtılan başka bildirilerin varlığından şüphe etmiyorum. Zira Arabistan'da bu bildirileri dağıtan İngilizler, Londra'da yayınlanan gazetelerinde ise Arabistan hakkında daha başka yalan ve iftiralar atıyorlardı¹². Amaçları ise Bern, Brüksel ve Paris'te Osmanlı Sefiri Münir Salih'in (22 Ağustos 1321/4 Eylül 1905'de) İstanbul'a gönderdiği detaylı raporunda belirttiği gibi, Osmanlı devletinin parçalandırılmasını hızlandırmakla, gözünü diktiği toprakları istila etmekte¹³.

Yine Osmanlı hilafetine bağlılığıyla iftihar eden hamiyet sahibi tüccar olan ve daha sonra bulunduğu liman kent olan Lince'de (şu anda İran'ın Körfez sahilinde) Osmanlı Fahri Konsolosu tayin edilen Muhammed b. Abdullah el-Hâce, körfezde İngiliz ve Fars politikalarına karşı Osmanlı yönetiminin güçlü bir şekilde hissedilmesi gereğinden bahsetmiş ve II. Abdulhamid'e gönderdiği Arapça mektuplardan¹⁴ (20 Zilkade 1325/4 Ocak 1908 tarihli mektubunda¹⁵), Körfez'deki nüfuz sahibi şeyhlerin Osmanlı yönetimine bağlanmaları için, bunlara nişan verilmesini ve Osmanlı hükümeti tarafından taltif edilmesini talep etmiştir¹⁶.

2. II. Abdulhamid'in Arap Yarımadasını Yabancılarından Korumak İçin Aldığı Bazı Tedbirler

Arap Yarımadası 3.237.500 km²lik büyük bir alanı kapladığından, Osmanlı başkentinden çok uzak olmasından ve özellikle körfez bölgesi İngilizlerin 19. asırda en etkin oldukları bölgelerden birisi olmasından dolayı, buradaki Osmanlı yönetimi çoğu zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlara ek olarak Osmanlı idaresinin bulunduğu bölgelerde, bir taraftan birbirleriyle sürekli problemlili olan Arap kabileleri, diğer taraftan bu kabileleri kendi

¹¹ BOA. Y.PRK.HR.30/15

¹² BOA. Y.PRK.BŞK.8/46

¹³ BOA. Y.PRK.EŞA.47/105

¹⁴ علاقة سكان الخليج العربي بالدولة العثمانية: 1288-1325هـ/1871-1907م/سهيل صابان. - مجلة الخليج للتاريخ والآثار. - 3ع (ربيع الأول 1428هـ/إبريل 2007م). ص 69-90

¹⁵ BOA. Y.PRK.EŞA.51/75

¹⁶ الأوسمة العثمانية والحاصلون عليها من الجزيرة العربية في وثائق الأرشيف العثماني/سهيل صابان. - الرياض: مركز حمد الجاسر الثقافي، 1428هـ/2007م. ص 28

saffına çekmeye çalışıp, nüfuz alanını genişletmek isteyen ve diğer şeyhlerle sorunlu olan mahalli şeyhler de, bu idare için gerek siyasi gerekse iktisadi açıdan sorun olmaya devam etmiştir. Devletin ise bu sorunlara karşı etkili tedbirlerin almasını gerekli kılmıştır. Yani bir taraftan bu sorunlara çözümler üretilecek, güvenlik boşluğundan yararlanan kabilelere asker sevk edilerek tedip edilecek, aynı zamanda bölgelerinde isyan çıkarmamak şartıyla devlete bağlı kalacak kabile şeyhlerine gerekli tahsisatlar zamanında verilecek, diğer taraftan batılı ülkelerin arzuladığı emellerin gerçekleşmemesi için de, devletin elindeki tüm imkânları kullanması gerekecekti.

İşte yukarıdaki nedenlerden dolayı II. Abdulhamid'in Arap yarımadasında aldığı tedbirlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1. Hicaz Demiryolları Projesini Hayata Geçirmek

Bilindiği gibi bu proje birkaç amacın birden tahakkuk etmesini amaçlamıştır. Bunların başında dini bir vecibe olan Haccın kısa sürede eda edilmesi ile daha geniş kitlelerin bu vecibeyi yerine getirmesinde yardımcı olunması. Aynı zamanda Hac yolunda meskûn kabileler tarafından, Hac kafilesine karşı olabilecek saldırılardan korunmasıdır.

Hicaz demiryolları projesinin ekonomik boyutu ise; bölgede ticaretin canlanması amaçlanmıştır. Bilindiği gibi Medine bölgesi kabilelerle meskun olduğundan, burada hayvanlardan sağlanan çeşitli ürünler mevcuttur. İşte bu ürünleri ziraatın yoğun olduğu Şam ve Filistin bölgesine pazarlamak, bunun karşılığında da bu bölgelerle gerekli değiş-tokuşun veya alışverişin sağlanması amaçlanmıştır.

Yine bu demiryolları projesinin siyasi-askeri boyutu ise bölgede olabilecek muhtemel isyanlara karşı zamanında asker sevkiyatının yapılmasını sağlamak olmuştur. Ancak yukarıdaki amaçlardan azade olarak en önemli yatırımın, bölgeye medeniyetin ulaşmasını sağlamak, ahalinin başka şehirlerdeki yeniliklerden haberdar olması ve genel kültür seviyesinin yükselmesine katkı sağlamaktır. Zira II. Abdulhamid'in yeniliklere ne denli açık olduğunu burada tekrar etmek gerekmiyor. Ancak bu sultanın ne denli prensip sahibi olduğu, inancından zerre kadar taviz vermediği ve geleceği görme sezisini de şu belgede görmek mümkündür: Siyonizmin babası sayılan Avusturyalı Yahudi Theodor Herzl, Hicaz demiryolları projesine-güya- maddî bir katkıda bulunmak için 200 Osmanlı lirasını bağışlamıştı. Herzl'in bu bağışı, Hicaz hattına yapılan diğer bağışlar gibi (25 Zilkade 1319 /5 Mart 1902 tarihli belgeye göre) padişaha arz edilince, II. Abdulhamid hemen Viyana'daki Osmanlı sefirine fermanını yollamış ve Herzl'in kendi

eliyle bir taahhütname yazarak, parayı geri aldığını belirtmesini emretmişti¹⁷. Osmanlı padişahının bundan amacı, Hicaz demiryolları projesinin tertemiz bir İslamî proje olmasını amaçlaması ve ileride Yahudilerin bu projede hak sahibi olma iddiasını, başından itibaren kesmesi. Ki daha sonra bir kısım Yahudinin Medine'ye yakın el-Ula bölgesine yerleşmek için çalışma başlattıkları ortaya çıktı.

Osmanlı devleti açısından müspet olan yukarıdaki amaçların tahakkuk etmemesi için özellikle İngiliz hükümetinin, aşağıda bazı örnekleri vereceğimiz faaliyetlerden geri durmadıklarını ve bölgeden padişaha sunulan birçok rapordan anlaşıldığını görebiliriz¹⁸.

2.2. Bölgedeki Âlimlerin, Nüfuzlu Şeyhlerin ve Kabile Reislerinin Devlete Bağlılığını Sağlamak

Bunun için de bunlardan bazılarını İstanbul'a davet eden II. Abdulhamid, burada kaldıkları süre içerisinde kendilerini en üst seviyede ağırlamıştır. İşte bu ilim adamlarından Taifli Abdulfazl b. Osman el-Kari. 6 Muharrem 1320/14 Nisan 1902 tarihli, Şeyhulislam Efendiye gönderdiği bir mektubunda¹⁹, İstanbul'da gördüğü yeniliklerden Urbanın merkezi sayılan Taif şehrinin de nasibini alması gereğinden bahsederek, burada bir kütüphane kurulmasını talep etmiştir²⁰. Bunun gibi Medineli ilim adamı Abdurrahman İlyas Paşa da 26 Ca 1326/25 Haziran 1908 tarihli bir belgeye göre İstanbul'da ağırlanmıştı²¹. Aslında birkaç defa İstanbul'a gelen bu ilim adamı, gerek Medine bölgesi gerek Yemen vilayeti ile ilgili faydalı bilgiler ihtiva eden raporlarını çeşitli zamanlarda takdim etmişti. Bunlardan Mekke-Medine arasında tren işletilmesi, bunun önemi, kolaylıkları ve faydalarının maddeler halinde beyanı ile istendiği vakit verilecek bilgiler olduğunu havi Sadrazam'a bir âriza ile verdiği raporu zikredilebilir²².

Körfeze yaklaşık 30 km.lik yakınlığıyla bilinen Ahsa bölgesinin ayanından Abdullah Sadun Paşa²³. Çeşitli münasebetlerle bölgenin güvenliği için devletin atması gereken adımları bildirdiği mektuplarının yanı sıra, oğlu

¹⁷ BOA.Y.MTV. 226/29

¹⁸ BOA.Y.MTV. 270/152

¹⁹ BOA. Y.MTV.228/36

²⁰ طلب الشيخ عبد الحفيظ بن عثمان القاري تأسيس مكتبة في الطائف عام 1320هـ/1902م من خلال وثيقة عثمانية/سهيل صابان. - عالم المخطوطات والنوادير. - المجلد الحادي عشر، العدد 1 (المحرم - جمادى الآخرة 1427هـ/مارس يوليو 2006م). ص 234-239

²¹ BOA.BEO. 3343/250695

²² BOA. Y.EE.KP.34/3309

²³ من وثائق الأحساء في الأرشيف العثماني: 1288-1331/سهيل صابان. - الأحساء: نادي الأحساء الأدبي، ط2. - 1431هـ/2010م. ص

Sadun'u da İstanbul'a göndermiştir²⁴. Burada devletin en üst seviyesinden iltifat gören oğul Sadun'a çeşitli hediyeler ve nişan verildiği gibi, babasına da üçüncü dereceden Osmanlı nişanı verilmiştir. Daha önceden yani 1305/1888 de babasına tahsis edilen 3000 kuruş, daha sonraki yıllarda azalsa da devam etmiştir²⁵.

Yine Kasım bölgesinin Res şehrinden ve Abdulaziz b. Suud'un temsilcisi olan Salih el-Azî²⁶, 1325/1907 yılında İstanbul'a gittiğinde II. Abdulhamid'ten büyük iltifat görmüş, 4.dereceden Osmanlı nişanı ile taltif edilmiş ve hediyelerle Necid bölgesine dönmüştür²⁷.

Bunlara ek olarak Arabistan yarımadasından, Suud hanedanına mensup ve devlet tarafından Rumeli Beylerbeyi Payesi gibi yüksek nişanlarla taltif edilen²⁸ Abdullah Suneyyan Paşa²⁹ gibi bazı şahsiyetleri de Şura meclisine aza olarak tayin eden II. Abdulhamid, bölgede ortaya çıkan bazı meselelerin çözümü için kendilerine yetki vermiştir³⁰. Aynı zamanda aslen Şamlı olan ve Hicaz demiryollarını fikrini ortaya atmasıyla bilinen İzzet Paşa el-Abid de II. Abdulhamid'in en önemli müsteşarlarından olduğu malumdur.

Bunlardan başka bölgeyi iyi bilen ve Osmanlı hilafetine bağlılığı ile bilinen bazı şahısların Bâb-ı Âli'ye takdim ettikleri raporlar da bölge halklarının devletle kaynaşmasını sağlayan önemli unsurlardan sayılabilir. Mesela Medine ahalisinden ilim adamı Abdurrahman İlyas Paşa ve İbn-i Reşid'in³¹ İstanbul'daki temsilcisi Reşid b. Nasır Paşa'nın (22 Teşrin-i Sâni 1324/5 Aralık 1908) tarihinde sunduğu raporlar böyledir³².

²⁴ BOA. Y.MTV.52/47. Y.PRK.ASK.70/22

²⁵ الأوسمة العثمانية والحاصلون عليها من الجزيرة العربية في وثائق الأرشيف العثماني/سهيل صابان.- الرياض: مركز حمد الجاسر الثقافي، 1428هـ/2007م.ص 61

²⁶ مداخل بعض أعلام الجزيرة العربية في الأرشيف العثماني/سهيل صابان.- بيروت: جداول، 1434هـ/2013م ص 166

²⁷ BOA.İ.TAL.1325 S-67, DH.MUİ.17-4/22, 17-5/1

²⁸ BOA.DH.SAİD.22/189

²⁹ Abdullah Suneyyan'ın oğlu İbrahim Halil'in, memur olma isteği üzerine 13 Şubat 1308/25 Şubat 1893 te Şura-i Devlet Mülazimliğiyle Dahiliye Odası Kalemine memur olmuştur. BOA.DH.SAİD. 51/283

³⁰ مداخل بعض أعلام الجزيرة العربية في الأرشيف العثماني/سهيل صابان.- بيروت: جداول، 1434هـ/2013م ص 235

³¹ İbni Reşid'in bölgedeki şeyhler ve İngilizlerle olan ilişkileri hakkında hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, TTK Yay.,Ankara 1998, s. 134-144 ve diğer sayfalar.

³² Süheyl Sapan, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bab-i Ali'nin Arabistan'daki Kabile Politikası: Hicaz'daki Harb Urbanı: 1861-1914" Marmara Ün. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü tarafından düzenlenen *Osmanlı Dönemi Türk-Arap ilişkileri Sempozyumu*'na (İstanbul, 25-29 Mayıs 2009) sunulan tebliğ.

Yukarıda anlatmaya çalıştığım konuya iki vurgu yapmak istiyorum: Birincisi: II. Abdulhamid bu şahsiyetleri İstanbul'da karşılayınca, kendileriyle görüşme imkânı bulmuş ve bölgenin sorunlarını ilk ağızdan duymuştur. İkincisi: Hem bunların hem de bölgedeki diğer şahsiyetlerin ara sıra göndermekte oldukları raporlardan azami derecede yararlanmışır³³. Bunlara ek olarak İstanbul'a gelen ve bölgede etkisi olan bu insanların, döndükten sonra bölgede devlete olan bağlılık derecesinin pekiştirilmesini amaçlamıştır.

2.3. Bölge Üzerinde Çeşitli Politikaları Olan Batılı Ülkelerin Bu Emellerini Boşa Çıkarmak

II. Abdulhamid, saltanatının ilk yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı gibi büyük bir gaile ile karşılaşmış olmakla birlikte; Osmanlı Devletinin her yerinde olduğu gibi, özellikle Irak ve Hicaz yöresinin ıslahı için neler yapılabileceği konusunda daha önce o bölgelerde görev yapmış memurlara layihalar düzenlemiş ve görüşlerini almıştır. Hac yolunun ve özellikle de Mekke-Medine arasının yol güvenliğine büyük önem veren yeni Padişah, buralarda daha önce inşa edilmiş olan kale, yol mevki ve kasabaların resim ve haritalarını yaptırarak tamire muhtaç olanların tamir edilmesi için emirler vermiş ve istihkâmlar yaptırmıştır. Ayrıca buralardaki memurların maaşlarına zam yaparak suistimale meydan vermemeye çalışmıştır. Son yıllardaki gailelerden dolayı *Surre* dışında *Ziyafet* namıyla Hicaz yöresindeki Urbana verilmekte olan tahsisat kesintiye uğramıştı. II. Abdulhamid bunu miktarını arttırdığı gibi tekrar düzenli ödenmesini sağlayarak, bu tür hususları bahane ederek anarşiye sebep olan Urban'ın isyanlarını engellemeye çalışmıştır³⁴.

Sultan Abdulhamid'in bölgede takip ettiği önemli bir politika da İslamcılık politikasıdır. Bunda başarılı olmak için, yukarıda da değinildiği gibi II. Abdulhamid'in İslamcılık politikasından azami derecede yararlandığı görülebilir. Aslında bundan başka da güdülecek bir politikanın olmadığı bir gerçektir. Zira bölgedeki Arapları batılı ülkelerin Osmanlı devletine karşı menfi etkisinden korumak, bunları devletle kenetlemek ve yayılmaya başlayan milliyetçilik duygularını, ancak İslam kardeşliğini esas alarak mümkün olabilirdi. Zaten padişaha gelen ihbarlar da bunu doğruluyordu.

³³Bölge insanlarından siyasi ve istatistikî bilgileri ele alan bu raporlardan, Necid bölgesinden Abdullah el-Muğire, Medine bölgesinden Abdurrahman İlyas, Hail bölgesinden İbn-i Raşid'in temsilcisi Reşid b. Nasır Ebu Leyle ve aslen Necid'li olup Basra'da ikamet eden Züheyr-zâde Ahmed'in raporları önemli sayılabilir.

³⁴Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, TTK Yay., Ankara 1998, s.

Nitekim 23 Kanun-i Sani 1299/4 Şubat 1884'te İstanbul'a gönderilen bir yazıda, Müslümanların mukaddes başkentleri Mekke-i Mükerrerme'nin denize açılan kapısı Cidde'ye, Osmanlı halifesinin İslamcılık politikasını ve sultanın şahsını küçük düşürmeyi hedef alan Avrupa basınından bazı gazetelerin sokulduğu saptanmıştı³⁵. Yine bu sene içerisinde, Necid bölgesinden Osman b.Muhammed tarafından, Şura Meclis üyesi Abdullah b. Süneyyan Paşa'ya 8 Zilhicce 1301/29 Eylül 1884 tarihli mektubunda, Avrupalı gezginlerin bölgede bazı amaçları tahakkuk için rahatlıkla gelip-gittiklerini, kabile şeyhlerine bedava silah dağıttıklarını ve Osmanlı devletine karşı menfi faaliyetler içinde bulduklarını belirtmişti. Ama bütün bu faaliyetlere rağmen, halkın hilafete bağlı olduğunu da yazmıştı. Mektubundaki hususları padişaha arz etmesini de özellikle talep etmişti³⁶.

Aslında Arap yarımadasının çeşitli sahillerinden bölgeye sokulan silahların, İngiltere ve Fransa gibi birçok Avrupa ülkesi tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir³⁷. Zira o dönemde silah kaçakçılığını önlemek hususunda büyük iddialarla ortaya çıkan İngilizlerin, bunun tersini yaptıklarını: hem kendileri bunu ticarete dönüştürdüklerini, hem de başka Avrupalıların bunu yapmasına göz yumduklarını, Başbakanlık Osman arşiv belgeleri ışığında hazırladığımız bir çalışmada ortaya çıkardık³⁸.

Bir taraftan Arap yarımadasında silah ticaretini gerçekleştiren İngilizler, diğer taraftan Osmanlı devletini kötülemek ve küçük düşürmek için çeşitli zamanlar ve zeminlerde bildirimler dağıtmakla yetinmemişler, halkı devlete karşı kışkırtmak için, çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. 3 R.Evvel 1298/3 Şubat 1881 tarihli bu bildirimlerden biri de İskenderiye'de yayınlanan “*el-Asr'ul-Cedid*” adlı Arapça gazetesinin 16 Şaban 1298/13 Temmuz 1881 tarihli nüshasında olduğu gibi yayınlanmıştır. Önce Müslüman Arapları muhatap alan bu yazı, sonra da Arap Hıristiyanlarını Osmanlı yönetimine karşı şiddetli bir şekilde kışkırtmıştır³⁹. Aslında İngilizler bununla da yetinmemişler; Arap yarımadasına diğer Arap memleketlerinden, örneğin Mısır'dan, Osmanlı yönetimini kötülemek ve Arapları bu yönetime karşı isyana sevk etmek için adamlar göndermişlerdir. 25 Zilhicce 1320/24 Mart

³⁵ BOA.Y.PRK.ASK.22/10

³⁶ BOA.Y.PRK.AZJ.9/82

³⁷ BOA.Y.PRK.ASK.165/20, Y.PRK.BŞK.27/42

³⁸ تجارة السلاح في الجزيرة العربية والخليج من واقع وثائق الأرشيف العثماني (1310-1328هـ/1892-1910م) / سهيل صابان. مجلة مكتبة الملك فهد الوطنية. س10، ع 2 (رجب - ذو الحجة 1425هـ/سبتمبر 2004م - فبراير 2005م). ص 273-292

Bu çalışmanın Türkçesi için bkz: Süheyl Sapan, “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arap Yarımadasında Silah Kaçakçılığı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl.7, Sayı 27 (Kasım 2005-Ocak 2006), s. 81-94

³⁹ BOA.Y.EE.44/145

1903 tarihli bir belgeden bu adamların, Abdurrahman el-Kevakibi'nin "Tabai'ul-İstibdat" adlı kitabını bölge halkına dağıtmışlardır⁴⁰. Bununla beraber çeşitli zaman ve münasebetlerde bölgeye harp gemilerini de göndermekten geri kalmamışlardır. 12 Mart 1324/25 Mart 1908 tarihli bir belgeye göre bir İngiliz harp gemisi Kuveyt'e gelmiş, beş İngiliz memuru karaya çıkararak Mübarek es-Sabah tarafından bunlara 30 nefer refakat ederek, bölgedeki aşiretleri dolaştıkları ve çeşitli faaliyetlerde buldukları görülmüştür⁴¹.

Açıkça Osmanlı devletinin Arap yarımadasında bekasına karşı çıkan İngiliz ve daha başka batılı ülkelerin bu faaliyetlerinin yanı sıra⁴², Osmanlı devletine dost olan Almanya gibi bir ülkenin de bu dönemde bazı faaliyetler içinde bulunduğunu arşiv belgeleri ispatlamaktadır. Örnek olarak Kızıldeniz'de bulunan Feresan adasını, güneydoğu Asya'ya giden gemileri için kömür deposu bahanesiyle istila etmek istemiştir. Ancak bütün girişimlerine rağmen II. Abdulhamid'in dehasıyla Almanların bu girişimi akim kalmıştır⁴³.

3. Alınan Bazı İdari Tedbirler

Bölgeye atanacak üst seviyedeki idarecilerin *ahvâl-i mahalliyeye vâkıf ve lisana yani Arapçaya aşina olması gereğini*, Diyarbakır sabık Adliye Müfettişi Salih Bey'in 28 Safer 1303/5 Aralık 1885'te Necid mutasarrıfı olarak tayininde görmekteyiz⁴⁴. Aynı şekilde aslen Kudüslü bir Seyyid olan Musa Kazım Paşa el-Hüseynî'nin, önce 1315/1898'de Asir Mutasarrıflığına, daha sonra 1318/1901 de Ahsa'ya Mutasarrıf olarak atanmıştır⁴⁵. Yine meşhur Basra Seyitlerin Nakibi Recep Efendi'nin oğlu Talib en-Nakib⁴⁶ 1320/1902 tarihinde buraya Mutasarrıf olmuştur⁴⁷.

⁴⁰ BOA.Y.MTV.241/152

⁴¹ BOA.Y.MTV.307/125

⁴² Basra Valisi Hidayet Paşa'nın, İngilizlerin Körfezdeki yıkıcı faaliyetleri hakkındaki raporu için bkz. BOA.Y.PRK.SRN.3/22. Yine İngilizlerin I.Dünya Savaşında Osmanlıları kötüleyen bildirisini için bkz. BOA.DH.EUM.4.ŞB.4/6, 7/7, 10/18

⁴³ Bu mevzu hakkında Arapça yayınladığım "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde, 1900-1902 Tarihleri Arasında Almanların Feresan Adalarını İşgal Çabaları" adlı çalışma için bkz:

-1318-1318: المحاولات الألمانية لاستغلال جزر فرسان - في جنوب البحر الأحمر - في ضوء وثائق الأرشيف العثماني: 154-127 ص (2010م/1431هـ). ص 154-127

⁴⁴ BOA.DH.MKT.1368/49

⁴⁵ BOA.İ.DH.25 Z.1315/48, 1 Ra.1317/25, 13 L.1318/23

⁴⁶ مداخل بعض أعلام الجزيرة العربية في الأرشيف العثماني. مرجع سابق ص 173-174

⁴⁷ BOA.İ.DH. Ra.1320/16, 15 Ra.1320i 22 Ra.1322/24. Y.PRK.AZJ.48/87

Burada yalnızca Ahsa mutasarrıflığından örneğini verdiğim Osmanlı idarecilerinin, Arap yarımadasının Osmanlı yönetiminde olduğu bölgelerinde, kabilelerin örf ve adetlerine vakıf olmaları ve bu yörenin dili olan Arapçaya aşina olmaları, buraya tayin edilecek üst düzey idarecilerin tayinlerinde şart koşulmuştur. Aslında bu şart yalnızca Arap yarımadasında görev yapacak üst düzey idare erbabına münhasır kalmayıp, aynı şekilde Irak'ta da görev yapanlardan istenmiştir. Bunlara bir örnek olarak, Süleymaniye doğumlu M. Reşid Paşa'nın Arapçayı bilmesinden, bölgedeki kabilelerin örf ve adetlerine vakıf olmasından dolayı 5 Recep 1324/25 Ağustos 1906 tarihinde Müntefik Sancağına tayin edildiğinde görebiliriz⁴⁸.

Yukarıdaki icraatların yanı sıra, ecnebi tebaası olanların arazi-i mübareke-i Hicaziye'de, emlak tasarrufundan menedildikleri, 17 C.Evvel 1299/5 Nisan 1882 tarihli bir belgede dercedilmiştir⁴⁹.

II. Abdulhamid döneminde özellikle Hicaz bölgesinde başarıyla tamamladığı projeleri, örneğin Arafat'tan Mekke-i Mükerrerme'ye uzanan Ayn-ı Zübeyde su yolları ile Cidde'deki Hamidiye adıyla anılan Ayn-i Veziriye su yolları tamiratıyla yakından ilgilenmesi⁵⁰, Cidde ve Yanbu'da içmeye müsait tatlı suyun azlığından dolayı buralara taktir yani su arındırma makineleri göndermesi⁵¹, İngiliz kraliyet sarayının kimyageri olan Doktor Mister Franklin'in, Zenzem suyunun Londra sokaklarındaki kanalizasyon sularından daha fazla mikroplu olduğu iddiasına karşılık, Mekke-i Mükerrerme'den 100 şişe Zenzem suyunu İstanbul'a getirtip, yine bir Hristiyan olan hazret-i şehriyar kimyageri Miralay Şarl Bosfoski'ye tahlil ettirip bu mukaddes su hakkında gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamıştır⁵². Çeşitli münasebetlerle Arap yarımadasının muhtelif bölgelerine gönderdiği Kur'an-ı Kerim nüshaları, bölge ayanının takdiriyle karşılanmış ve teşekkür mektuplarını göndermişlerdir⁵³. İşte örnek olarak işaret ettiğim bunun gibi II. Abdulahmid'in yakından ilgilendiği mevzular, daha başka bir çalışma konusu olabilir.

Sonuç

O halde Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in bütün bu icraatına ve İslamcılık politikasına Arap yarımadasında yaşayan ve Osmanlı yönetimine

⁴⁸ BOA.Y.A.RES.146/77

⁴⁹ BOA.Y.A.RES.15/38

⁵⁰ من تاريخ الجزيرة العربية الحديث: بحوث ودراسات من الأرشيف العثماني/سهيل صابان. الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية، 1429هـ/2008م، ص 295-316

⁵¹ BOA.Y.MTV.296/181

⁵² 27 Ağustos 1307 tarihli detaylı rapor için bk: BOA.Y.PRK.SGE.4/47

⁵³ BOA.Y.PRK.BŞK.80/109

bağlı olan Araplar nasıl karşılık vermişlerdi? Doğrusu bu soruya cevap vermek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çok önemli dökümanlar bulunmaktadır. Aslında ciltler oluşturacak bu belgeleri incelemek başka bir çalışma konusu olabilir. Aynı şekilde Meşhur Arap şairlerinden Ahmed Şevki, Hafız İbrahim gibi, yayınlanan şiir kitaplarında II. Abdulhamid'in yaptığı icraatlardan memnuniyetlerini belirten, şiirlerinin her beytinde onu öven ve kendisine verdikleri desteği de ayrı bir çalışma konusu olarak ele almak gerekebilir. Ancak burada yalnızca bazı arşiv belgeleri ışığında Araplardan II. Abdulhamid'e verilen büyük destek hakkında bazı örneklerle yetinmek istiyorum. Bu örneklerden bazıları kafiye mensur yazı, bazıları normal bir mahzar ve diğer bazıları da manzum şiirlerdir. Hepsinin ortak buluşma noktası, Osmanlı devletinin bekası ve yükselmesi olup, Osmanlı Padişahı Abdulhamid'in başarısı için Allah'a dua etmeleridir. Bunlardan Yemen Müftüsü olarak bilinen ilim adamı Ahmed Abdulhalik el-Hıfzî'nin ilk cülus yılında II. Abdulhamid'e gönderdiği hilafete bağlılık mektubu⁵⁴, yine Yemen'den seyit ve ayanın Osmanlı hilafetine bağlılıklarını ilettikleri ve devletin beka ve devamını niyaz ettikleri 84 kişinin imzasının yer aldığı mektup (Şevval 1297/Eylül 1880)⁵⁵ ve yine Yemen'den II. Abdulhamid'e övgü yağdıran Seyit Muhammed Abdullah el-Ehdel'in mektubu sayılabilir⁵⁶. Doğrusu Medine Harem-i Şerif görevlileri ve ilim adamları tarafından gönderilen övgü dolu (17 Zilhicce 1293/2 Ocak 1877 tarihli) mahzar⁵⁷ takdire şayandır. Aynı şekilde Medine-i Münevvere ayanının (5 Muharrem 1294/18 Ocak 1877 tarihli) mahzarda bu konuya örnek teşkil edebilir⁵⁸. Az önce değinildiği gibi, daha sonra Suudi Arabistan kralı olan İbn-i Suud da II. Abdulhamid'in yönetimdeki son yıllarına kadar, hilafet müessesesine bağlı olduğunu belirttiği birkaç mektubu arşivde mevcuttur. Bunlara ek olarak Arap âleminin çeşitli bölgelerinden II. Abdulhamid'e destek geldiğini, bir örnek olarak da Sayda ahalisinden 300 kişilik imzayı ihtiva eden ve Osmanlı devletinin yükselmesini niyaz ettikleri mahzarı zikredebiliriz⁵⁹.

Aslında bu örneklerden ziyade II. Abdulhamid döneminde Arabistan vilayeti ile vuku bulan özellikle siyasî/idarî muhtevalı yazışmalar ile bu dönemden önce ve sonra gerçekleşen yazışmalar mukayese edildiğinde, bu sultanın icraatını takdir etmemek ve onu rahmetle anmamak mümkün değildir.

⁵⁴ BOA.Y.PRK.AZJ.1/45

⁵⁵ BOA.Y.PRK.AZJ.3/105

⁵⁶ BOA.Y.PRK.AZJ.47/29

⁵⁷ BOA.Y.EE.70/70

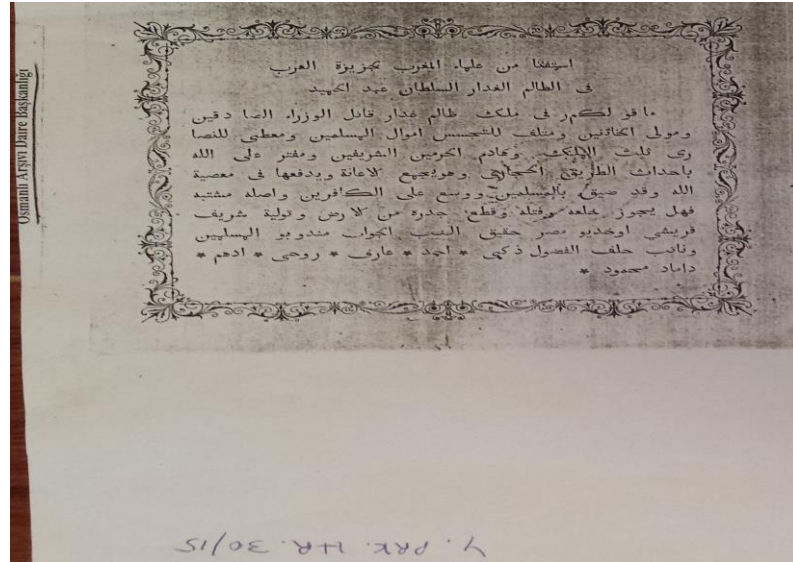
⁵⁸ BOA.Y.EE.69/1

⁵⁹ BOA.Y.EE.68/9

Ekler

EK 1

BOA.Y.PRK.HR.30/15

(Tercümesi)

Arabistanda bulunan Magrib (Libya) ulemasından, zalim ve gaddar Sultan Abdulhamid hakkında istenen fetva:

Sadık vezîrleri (bakanları) öldüren, hainleri dost edinen, Müslümanların parasını ber-hevâ eden, Hıristiyanlara ülkenin üçte birini veren, Haremeyen-i Şerifeyn'i yıkmaya çalışan, Cenâb-ı Allah'a iftira ederek Hicaz'a demiryolları döşeyen ve bunun için de (Müslümanlardan) yardım toplayıp Cenâb-ı Allah'ın caiz görmediği yolda sarfeden, Müslümanlara sıkıntı çektirip kâfirlere genişleten, nesebinden şüphe edilen (yani Kureyşten olmayan) zalim ve gaddar bu yöneticiyi indirmek ve öldürmek, neslini yeryüzünden kurutmak, aslen Kureyş'ten olup nesebi belli olan bir Şerif'e veya Mısır Hidivine bu yönetimi vermek caizmidir?

Cevap isteyen Müslümanların temsilcileri: Ahmed, Arif, Ruhi, Edhem ve Damad Mahmut

gücünle koru, bol seciyelerini ikiye katla, gizli ve açık nimetlerini ona bahşeyle. Biz ve onun bütün vatandaşları, hatta tüm Müslümanlar, onun yaptığı güzel işlerden dolayı ona minnettarız. Bunun için de insanlar arasında şükür bayrağını (bu duyguyu) yayıyoruz. Ona, ihlasla gönülden, Allah'ın Haram kıldığı şehrinde, Arafat'ta, Müzdelife'de, Mina ve tüm mukaddes mekânlarda, yaptığı hayırlı işlerden dolayı sürekli dua etmekteyiz. Herkese karşı uyguladığı adaletten dolayı, özellikle şeriat-ı ğarranın ahkâmını ısrarla uygulatmak için çıkardığı fermanından dolayı, vatandaşlarının din ve dünya menfaati için uyguladığı adaletten dolayı Cenab-ı Allah bu devletin devam ve bekâsını korusun, kendi te'yidiyle onu güç versin, tüm Müslümanlara onun gölgesinde adaleti bahşetsin, doğuda ve batıda onun bayrağını yükseltsin. Yarabbi, peygamberimizin yüzü suyu hürmetine (duamızı kabul buyur). O'na, âl ve ashabına salat ve selam olsun.

(İsim ve mühürler)

Hanefi Müftüsü Şafii Müftüsü Kabe Kapısının Mifdahdarı Maliki Müftüsü

(mühür)

(mühür)

(mühür)

(mühür)

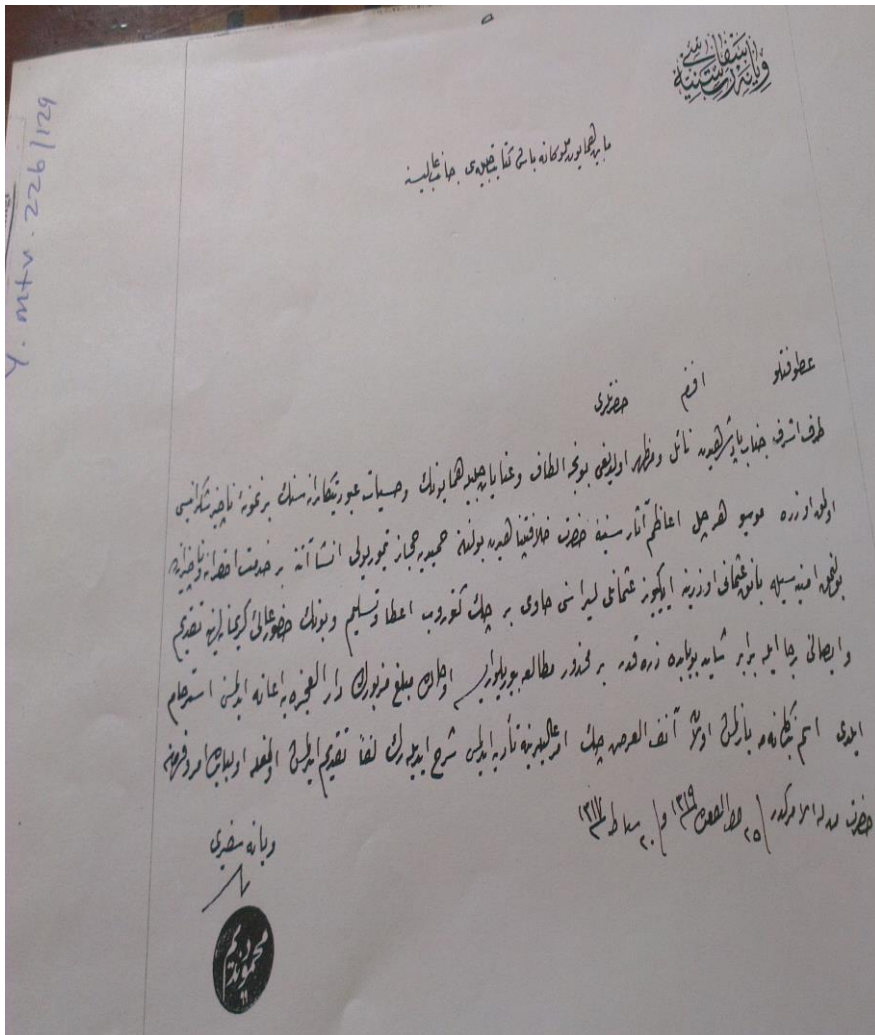
Hanbeli Müftüsü

(mühür)

(Mescid-i Harem'in İmamları, Seyyidler ve Müderrislerin mühürleri)

EK 3

BOA Y.MTV. 226/129

Viyana Sefreti Seniyye

Mabeyn-i Hümayun Baş Kitâbet-i Celîlesi Cânib-i Âlisine

Atufetlü Efendim Hazretleri

Taraf-ı eşref-i cenâb-ı pâdişâhîden nâil ve mazhar olduğu bunca iltâf ve inâyet-i celîle-i hümayûnun ve hissiyât-ı ubûdiyetkârânesinin bir numûne-i

nâçiz-i şükrânîsi olmak üzere Mösyö Herçil e'âzım-ı âsârîsine hazret-i hilâfet-penâhîden bulunan Hamidiye-Hicaz temür yolu inşaâtına bir hizmet-i ahkarâne ve nâçizânede bulunmak emniyesiyle Bank-ı Osmanî üzerinden ikiyüz Osmanlı Lirasını hâvî bir çek gönderüb i'tâ ve teslim ve bunun huzûr-ı âli-i kerîmânelerine takdîm ve îsâlini rica ile beraber şâyed bu bâbda zerre kadar bir mahzûr mutâla'a buyurulur ise o halde meblağ-ı mezbûrun Dârü'l-Aceze'ye i'âne edilmesini istihâm eyledi. İsm-i bendegâneme yazılmış olan ânifü'l-arz çek emr-i âlilerine te'diye edilmesi şerh edilerek leffen takdîm edilmiş olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i men-lehu'l-emrindir.

Fî 25 Zi'l-Kade Sene 1319 ve fî 20 Şubat Sene 1317

Viyana Sefiri

Mahmud Nedim (Mühür olarak)